

ಹಿರಿಯೂರು ತಾಲೂಕಿನ ಶೈವ ಶಿಲ್ಪಗಳು

(ಪ್ರಾಚೀನದಿಂದ ಮಧ್ಯಕಾಲದವರೆಗೆ)

ಮಾರುತಿ ಹೆಚ್.

ಮಾರುತಿ ಹೆಚ್.

ಪಿಎಚ್.ಡಿ.ಸಂಶೋಧನಾ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿ
ಪ್ರಾಚೀನ ಇತಿಹಾಸ ಮತ್ತು
ಪುರಾತತ್ವ ಅಧ್ಯಯನ ವಿಭಾಗ
ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಹಂಪಿ
ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯ 583 276

ಶೈವ ಧರ್ಮ ಜಗತ್ತಿನ ಅತಿ ಪ್ರಾಚೀನ ಧರ್ಮಗಳಲ್ಲ ಒಂದು ಹರಪ್ಪ, ಮೆಹೆಂಜದಾರೋ ಸಂಸ್ಕೃತಿಗಳ ಅವಶೇಷಗಳಲ್ಲಿ ಶಿವ, ಸ್ತಂಭಾಕಾರದ ಅಂಗಗಳು ಕಂಡು ಬಂದಿರುವುದರಿಂದ ಶೈವ ಧರ್ಮವು ಸಿಂಧೂ ನಾಗರಿಕತೆಯ ಪೂರ್ವದಲ್ಲೆಯೇ ಅಸ್ತಿತ್ವದಲ್ಲಿದ್ದು ಊಹಿಸಬಹುದು. ಶೈವ ಧರ್ಮವು ಎಷ್ಟು ಪ್ರಾಚೀನವೋ ಅಷ್ಟೇ ವ್ಯಾಪಕವಾಗಿ ಹರಡಿತೆಂಬುದಕ್ಕೆ ಎಲ್ಲೆಡೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಕಾಣುವ ಶಿವ ದೇವಾಲಯಗಳ ಮತ್ತು ಅಂಗಗಳೇ ಸಾಕ್ಷಿಯಾಗಿವೆ.¹ ಅಧ್ಯಯನ ಕ್ಷೇತ್ರವಾದ ಹಿರಿಯೂರು ತಾಲೂಕಿನಲ್ಲಿ ಶೈವ ಧರ್ಮದ ಪ್ರಭಾವ ಇರುವುದರಿಂದ ಅದರ ದೇವಾಲಯ ಮತ್ತು ಮೂರ್ತಿಶಿಲ್ಪಗಳು ಸಾಕಷ್ಟು ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿವೆ. ಶೈವ ಶಿಲ್ಪಗಳಲ್ಲಿ ಅಂಗ, ನಂದಿ, ಉಮಾಮಹೇಶ್ವರ, ಭೈರವ, ವೀರಭದ್ರ, ಗಣೇಶ, ಶಿಲ್ಪಗಳನ್ನು ಈ ತಾಲೂಕಿನಲ್ಲಿ ಕಾಣಬಹುದು. ಹಾಗಾಗಿ ಪ್ರಸ್ತುತ ಈ ತಾಲೂಕಿನ ಶೈವ ಶಿಲ್ಪಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಚರ್ಚಿಸುವುದು ಈ ಲೇಖನದ ಆಶಯವಾಗಿದೆ.

ಶಿವಅಂಗಗಳು

ಅಂಗವು ಶೈವಧರ್ಮ ಪ್ರತೀಕ, ಶಿವನನ್ನು ಅಂಗರೂಪದಲ್ಲಿ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಪೂಜಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. 'ಅಂಗಾತ್ ಸರ್ವಂ ಸಮುತ್ಪನ್ನಂ ಲಯಂ ತಸ್ಮಿನ್ ಪ್ರಕೀರ್ತಮ್', ಅಂಗದಿಂದಲೇ ಸಕಲ ಜಗತ್ತು ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ಅಲ್ಲಿಯೇ ಲಯವಾಗುತ್ತದೆ.² ಸುಪ್ರೇಧದಾಗಮದ ಪ್ರಕಾರ ಗರ್ಭಗೃಹದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿತಗೊಂಡ ಅಚಲ ಅಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂಭತ್ತು ವಿಧಗಳಿವೆ. ಅವು ಸ್ವಯಂ ಭೂ, ಪುರವ, ದೈವತ್ವ, ಗಾಣಪತ್ಯ, ಅಸುರ, ರಾಕ್ಷಸ, ಮಾನುಷ ಬಾಣ ಅಂಗಗಳಾಗಿವೆ.

ಮನುಷ್ಯಕೃತ ಅಂಗಗಳು ಬಹುವಾಗಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. ಇದು ಬ್ರಹ್ಮಭಾಗ, ವಿಷ್ಣುಭಾಗ ಮತ್ತು ರುದ್ರಭಾಗಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಭುಜ ಭಾಗವು ಬ್ರಹ್ಮಭಾಗ, ಅಷ್ಟಭುಜ ಭಾಗವು ವಿಷ್ಣುಭಾಗ, ವೃತ್ತಾಕಾರದ ಪೂಜಾಭಾಗವು ರುದ್ರಭಾಗ, ರುದ್ರಭಾಗದಲ್ಲ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರವಿರುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ಭಿನ್ನ ಭಿನ್ನ ಶಿರೋವರ್ತನಗಳಿರುತ್ತವೆ. ಆದುದರಿಂದ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ದೇವಾಲಯದಲ್ಲ ಇರುವ ಮನುಷ್ಯಕೃತ ಅಂಗಗಳು ತ್ರಿಮೂರ್ತಿಗಳ ಸಂಕೇತವಾಗಿವೆ. ಅಂಗ ಮತ್ತು ಯೋನಿ(ಪೀಠಗಳು) ಶಿವ ಮತ್ತು ಶಕ್ತಿಯ ಸಂಕೇತವಾಗಿವೆ.³ ಗಂಗರ ಕಾಲದಿಂದ ಪಾಳೆಯಗಾರರ ಕಾಲದವರೆಗೆ ನಿರ್ಮಾಣಗೊಂಡಿರುವ ಇಲ್ಲಿನ ಪ್ರಾಚೀನ ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಪ್ರಕಾರದ ಶಿವಲಿಂಗಗಳು ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. ಹಿರಿಯೂರಿನ ತೇರುಮಲ್ಲೇಶ್ವರ ಗುಡಿಯಲ್ಲಿರುವ ಶಿವಲಿಂಗವನ್ನು ಪೀಠವಿಲ್ಲದೆ ಬರೀ ಅಂಗವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಿಸಲಾಗಿದೆ. ಧರ್ಮಪುರ ಪರಿಸರದಲ್ಲಿ ಪಂಚಪಾಂಡವರು ವನವಾಸದ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಬೀಡುಬಿಟ್ಟಿದ್ದರಿಂದ ಅವರ ನೆನಪಿಗಾಗಿ ಪಂಚಲಿಂಗಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಿಸಿದ್ದಾರೆ ಎನ್ನಲಾಗಿದೆ. ಅವುಗಳೆಂದರೆ ಭೀಮಲಿಂಗೇಶ್ವರ, ಧರ್ಮಲಿಂಗೇಶ್ವರ, ನಕುಲ, ಸಹದೇವ, ಅರ್ಜುನ, ಭೀಮಲಿಂಗೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯವು ಕೆರೆಯವ ಏರಿಯ ಮೇಲಿದ್ದು ಗರ್ಭಗುಡಿಯಲ್ಲಿ ಆಕರ್ಷಣೀಯ ಕಪ್ಪು ಗ್ರಾನೈಟ್ ಕಲ್ಲಿನಲ್ಲಿ ಕೆತ್ತಲ್ಪಟ್ಟ ಶಿವಲಿಂಗವಿದೆ. ಚೌಕಾಕಾರದ ಪೀಠ, ಪೀಠದ ಪಟ್ಟಿಕೆಗಳಿಂದ ನಿರ್ಮಾಣವಾಗಿದ್ದು, ತಲೆಯ ಭಾಗ ಉದ್ದವಾಗಿದೆ. ನವರಂಗದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಮತ್ತೊಂದು ಅಂಗವನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ಇದು ವೃತ್ತಾಕಾರವಾಗಿದ್ದು, ಪೀಠ, ಪಟ್ಟಿಕೆಗಳಿವೆ. ಅಂಗವು ಕಪ್ಪು ಗ್ರಾನೈಟ್‌ಕಲ್ಲಿನಲ್ಲಿ ಕೆತ್ತಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಇದೇ ರೀತಿ, ಧರ್ಮರಾಯ ದೇವಾಲಯ ಕೆರೆಯ ಕೋಡಿಯ ಮೂಲೆಯಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಾಭಿಮುಖವಾಗಿದ್ದು ಗರ್ಭಗುಡಿಯಲ್ಲಿ ಅಂಗವಿದೆ. ಅರಳಕೆರೆಯ ರಸ್ತೆಯ ಎಡಬದಿಯಲ್ಲಿ ನಕುಲ ದೇವಾಲಯ, ಅದರ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಸಹದೇವ ದೇವಾಲಯವಿದ್ದು ಇವುಗಳು ಚೌಕಾಕಾರವಾಗಿದ್ದು, ಪೀಠ, ಪಟ್ಟಿಕೆಗಳು, ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ, ಜಲಾಹರಿ ಭಾಗಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿವೆ. ವಣಕಲ್ಲುಗುಡ್ಡ ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ಈಶ್ವರ ದೇವಾಲಯವು ಪೂರ್ವಾಭಿಮುಖವಾಗಿದೆ. ಇದರಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಶಿವಲಿಂಗವಿದ್ದು, ಪೀಠ, ಪಟ್ಟಿಕೆ, ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ, ಜಲಾಹರಿಯನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ಕಣಜನಹಳ್ಳಿಯೂ ಇದೇ ರೀತಿಯ ಶಿವಲಿಂಗವಿದೆ. ಐಮಂಗಲ ಪರಿಸರದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಶಿವಲಿಂಗಗಳು ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. ಈ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ನೊಳಂಬರು ಆಚ್ಚಿಕೆ ನಡೆಸಿದ್ದು ಇವರು ಶೈವ ಧರ್ಮಿಯರಾಗಿದ್ದರು. ಆದ್ದರಿಂದ ಇವರು ಶಿವನನ್ನು ಅಂಗ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಪೂಜಿಸುವುದು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿತ್ತು. ಶಿವಲಿಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಅಂಡಾಕಾರದ ಅರ್ಧಚಂದ್ರಾಕೃತಿಯ, ವೃತ್ತಾಕಾರದ ಹಾಗೂ ಬಾಣಾಕಾರದ ಅಂಗಗಳು ಈ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಕಂಡುಬಂದಿವೆ. ಪೀಠದಲ್ಲಿ ವೃತ್ತಾಕಾರ, ಚೌಕಾಕಾರ, ಆಯತಕಾರಾದ ಪೀಠಗಳೂ ಕಂಡುಬಂದಿವೆ. ವದ್ದೀಕೆರೆ ಸಿದ್ಧೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ಆವರಣದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ

ಮುಖ ಮಾಡಿರುವ ಚಿಕ್ಕ ಗುಡಿಯಲ್ಲಿ ಶಿವಲಿಂಗವಿದ್ದು ಇದು ಚೌಕಾಕಾರದ ಪೀಠ, ಪಟ್ಟಕೆಗಳು, ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ, ಜಲಾಹರಿ ಭಾಗಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿದೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಮರಡಿ ದೇವಿಗೇರೆಯ ಕೋಡಿಮಲ್ಲೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ಗರ್ಭಗುಡಿಯಲ್ಲಿ ಸುಮಾರು ಎರಡು ಅಡಿ ಎತ್ತರದ ಶಿವಲಿಂಗವಿದೆ. ಇದೂ ಸಹ ಪೀಠ, ಪಟ್ಟಕೆಗಳು, ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ, ಜಲಾಹರಿ ಭಾಗಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿದ್ದು ಕಪ್ಪು ಶಿಲೆಯಲ್ಲಿ ಕಂಡರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಮದಕರಿನಾಯಕನ ಕೋಟೆ ಈಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ, ಹರ್ತಿಕೋಟೆಯ ರೇವಣ ಸಿದ್ಧೇಶ್ವರ ಮತ್ತು ಕಲ್ಲೇಶ್ವರ, ಐಮಂಗಳದ ಬಸವೇಶ್ವರ, ಮೇಣಕುರ್ಕೆಯ ಮಹಾಲಿಂಗೇಶ್ವರ, ತವಂದಿಯ ವೀರಭದ್ರೇಶ್ವರ, ಚದರಕೆರೆಯ ಸಿದ್ಧೇಶ್ವರ, ಧರ್ಮಪುರದ ಉಮಾಮಹೇಶ್ವರ, ಅಜ್ಜಿನಹೊಳೆಯ ಈಶ್ವರ, ಕೋಡಿಹಳ್ಳಿಯ ರೇಣುಕಾಪರಮೇಶ್ವರ, ಕೂಡಲಹಳ್ಳಿಯ ಸಂಗಮೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ಶಿವಲಿಂಗವಿದ್ದು ಬಹುತೇಕವಾಗಿ ಪೀಠ, ಪಟ್ಟಕೆಗಳು, ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ ಮತ್ತು ಜಲಾಹರಿಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿದೆ.

ನಂದಿ ಶಿಲ್ಪಗಳು

ನಂದಿಯು ಶಿವನ ವಾಹನವೆಂದು ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. ಶಿವನನ್ನು 'ವೃಷದ್ವಜ', 'ವೃಷಕೇತನ' ಎಂದು ಕರೆಯಲಾಗಿದೆ. ಸಿಂಧೂ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ವೃಷಭಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಮುಖ್ಯತೆಯಿದ್ದದ್ದನ್ನು ಕಾಣುತ್ತೇವೆ. ನಂದಿಯು ಶೈವ ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಾಮುಖ್ಯತೆ ಪಡೆದ ಶಿಲ್ಪವೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಸ್ತುತ ಅಧ್ಯಯನ ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ಬಹುತೇಕ ಶೈವ ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ನಂದಿ ಶಿಲ್ಪಗಳು ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. ನಂದಿಶಿಲ್ಪಗಳು ಗರ್ಭಗೃಹದಲ್ಲಿರುವಂತಹ ಶಿವಲಿಂಗಕ್ಕೆ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ಅಂತರಾಳ ಅಥವಾ ನವರಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ಕೆಲವು ಶಿಲ್ಪಗಳನ್ನು ದೇವಾಲಯದ ಹೊರಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾದ ನಂದಿ ಮಂಟಪದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಿಸಿರುವುದನ್ನು ಕಾಣುತ್ತೇವೆ. ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಈ ಎಲ್ಲಾ ನಂದಿಶಿಲ್ಪಗಳನ್ನು ಪೀಠದ ಮೇಲೆ ಕುಳಿಸಿರುವಂತೆ ಕಂಡರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇವುಗಳು ಮುಂದಿನ ಬಲಗಾಲನ್ನು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಮಡಚಿ, ಎಡಗಾಲನ್ನು ಸ್ವಲ್ಪ ಮುಂದಕ್ಕೆ ಚಾಚಿರುವಂತೆ, ಹಿಂದಿನ ಬಲಗಾಲನ್ನು ಮುಂದಕ್ಕೆ ಚಾಚಿ ಎಡಗಾಲನ್ನು ಹೊಟ್ಟೆಯ ಕೆಳಗೆ ಎಳೆದುಕೊಂಡು ಮಡಚಿ ಮಲಗಿರುವಂತೆ ಚಿತ್ರಿಸಲಾಗಿದೆ. ತಲೆಯನ್ನು ಮುಂದಕ್ಕೆ ಅಥವಾ ನೆಲಕ್ಕೆ ನೇರವಾಗಿ ಚಾಚಿಕೊಂಡಿರುತ್ತವೆ. ನಂದಿಗಳಿಗೆ ಘಂಟೆಸರ, ಗಗ್ಗರ, ಕೊರಳಸರ, ಹಣಿಪಟ್ಟಿ, ಕಾಲ್ಗಡಗ ಮುಂತಾದ ಆಭರಣಗಳಿಂದ ಅಲಂಕರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಮರಡಿದೇವಿಗೇರೆಯ ಕೋಡಿಮಲ್ಲೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ನವರಂಗದಲ್ಲಿ ಸುಮಾರು ಮೂರು ಅಡಿ ಎತ್ತರದ ನಂದಿಶಿಲ್ಪವಿದೆ. ವದ್ದೀಕೆರೆಯ ಸಿದ್ಧೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ಆವರಣದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಮುಖ ಮಾಡಿದ ಚಿಕ್ಕ ಗುಡಿಯಲ್ಲಿ ಶಿವಲಿಂಗಕ್ಕೆ ಎದುರಾಗಿ ನಂದಿ ಶಿಲ್ಪವಿದೆ. ಹರ್ತಿಕೋಟೆಯ ರೇವಣಸಿದ್ಧೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ಸುಮಾರು

ಎರಡು ಅಡಿ ಎತ್ತರದ ನಂದಿಶಿಲ್ಪವಿದೆ. ಐಮಂಗಲದ ಹತ್ತಿರ ಬಂಗಾರಪ್ಪನ ಜಮೀನಿನಲ್ಲಿ ಬಸವಣ್ಣ ದೇವಾಲಯದ ಗರ್ಭಗುಡಿಯಲ್ಲಿ ಸುಮಾರು ಎರಡು ಅಡಿ ಎತ್ತರದ ಗ್ರಾನೈಟ್ ಕಲ್ಲಿನ ನಂದಿಶಿಲ್ಪವಿದೆ.

ಧರ್ಮಪುರ ಸಮೀಪದ ಬೇತೂರು ಕೆರೆಯ ಬಯಲಿನಲ್ಲಿ ಬೃಹತ್ತಾದ ನಂದಿಶಿಲ್ಪವಿದೆ. ಶಿಡ್ಲೆಯನಕೋಟೆ ಸಮೀಪದ ವೇದಾವತಿ ನದಿಯ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟೆಯ ಮೇಲೆ ಜೋಡಿ ನಂದಿಶಿಲ್ಪಗಳನ್ನು ಕಂಡರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಖಂಡೇನಹಳ್ಳಿಯಿಂದ ಹೊಸಕೆರೆಗೆ ಹೋಗುವ ದಾರಿಯ ಎಡಭಾಗದಲ್ಲಿ ಭೀಮಪ್ಪನವರ ಜಮೀನಿನಲ್ಲಿ ಪಾಳು ಬಿದ್ದ ತುಟತಗೊಂಡಿರುವ ನಂದಿಶಿಲ್ಪವು ಆಕರ್ಷಣೀಯವಾಗಿದೆ. ಇದೇ ರೀತಿಯಾದ ನಂದಿಶಿಲ್ಪಗಳು, ಬೇತೂರು ಕೆರೆಯಲ್ಲಿ ಹಾಗೂ ಕಣಜನಹಳ್ಳಿ ಕೋಟೆಯ ದ್ವಾರದ ಬದಿಯಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬಂದಿವೆ.

ಗಣಪತಿ ಶಿಲ್ಪಗಳು

ಗಣಪತಿಯು ಭಾರತೀಯರ ಜಯ, ಶುಭ ಹಾಗೂ ವೈಭವದ ಸಂಕೇತ, ಶಿವ, ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡ, ಗಣೇಶ, ವರಾಹ, ಸ್ವಂದ, ಬ್ರಹ್ಮ-ದೈವತಮತ್ಸ್ಯ, ವಾಮನ, ಪದ್ಮ ಮೊದಲಾದ ಹೆಸರುಗಳನ್ನು ಪುರಾಣಗಳು, ರೂಪಮಂಡನ ಹಾಗೂ ಕಾಮಿಕಾಮಗಳು ಗಣಪತಿಯನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿವೆ.⁴ ಶಿವಪುರಾಣವು ಗಣಪತಿಯ ಹುಟ್ಟಿನ ಬಗ್ಗೆ ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಗಣಪತಿಯು ನಾಲ್ಕು, ಆರು, ಹತ್ತು, ಹದಿನಾರು ಕೈಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವನು. ನಾಲ್ಕು ಕೈಗಳಿರುವ ಗಣಪತಿ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತಾನೆ. ಗಣಪತಿಯ ನಾನಾ ರೂಪಗಳಾದ ಬಾಲಗಣಪ, ತರುಣಗಣಪತಿ, ಭಕ್ತಿ, ವಿಘ್ನೇಶ್ವರ, ವೀರವಿಘ್ನೇಶ್ವರ, ಶಕ್ತಿಗಣೇಶ, ಉಚ್ಚಿಷ್ಟ ಗಣಪತಿ, ಮಹಾಗಣಪತಿ, ಉದ್ಧವಗಣಪತಿ, ಪಿಂಗಲ ಗಣಪತಿ, ಹೇರಂಭಾ, ಪ್ರಸನ್ನ ಗಣಪತಿ, ದ್ವಜ ಗಣಪತಿ, ಉನ್ನತ ಗಣಪತಿ, ವಿಘ್ನರಾಜ ಗಣಪತಿ, ಭುವನೇಶ ಗಣಪತಿ, ನೃತ್ಯ ಗಣಪತಿ, ಹರಿದ್ರಾಗಣಪತಿ, ಬಾಲಚಂದ್ರ, ಸುರಪಕರಣ ಹಾಗೂ ಏಕದಂತ ಶಿಲ್ಪಗಳಲ್ಲಿ ಗಣಪತಿಯನ್ನು ಸುಖಾಸೀನದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತಂತೆ, ನಿಂತಂತೆ ಮತ್ತು ನೃತ್ಯ ಭಂಗಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಕಂಡರಿಸಲಾಗಿದೆ.⁵

ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಗಣಪತಿಯ ಶಿಲ್ಪಗಳು ಕುಳಿತ ಭಂಗಿಯಲ್ಲಿದ್ದು ಆನೆಮುಖ, ಸುತ್ತಿದ ಸೊಂಡಿಲು, ದೊಡ್ಡ ಹೊಟ್ಟೆ, ನಾಲ್ಕು ಕೈಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದವನಾಗಿ ಪಾಶ, ಅಂಕುಶ, ಅಭಯ, ಮೋದಕಧಾರಿಯಾಗಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತಾನೆ. ಹಿರಿಯೂರು ತಾಲೂಕಿನಲ್ಲಿನ ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ಗಣಪತಿ ಶಿಲ್ಪಗಳು ವಿಜಯನಗರ ಮತ್ತು ವಿಜಯನಗರೋತ್ತರ ಕಾಲಘಟ್ಟದವುಗಳಾಗಿವೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಐಮಂಗಲ ಕಲ್ಲುಂಟೇಶ್ವರಿ ದೇವಾಲಯದ ಸಭಾಮಂಟಪ ಕೋಣ್ಣಕದಲ್ಲಿ ಗಣೇಶ ಶಿಲ್ಪವಿದ್ದು, ಇದು ಕಪ್ಪು ಗ್ರಾನೈಟ್ ಕಲ್ಲಿನಲ್ಲಿ ಮೂರು ಅಡಿ ಎತ್ತರ, ಎರಡು ಅಡಿ ಅಗಲವಿದ್ದು ಚತುರ್ಭುಜಧಾರಿಯಾಗಿದ್ದು, ಅಭಯ ಹಸ್ತ, ಶಂಖ, ಪದ್ಮ, ವರದ ಮುದ್ರೆಯಲ್ಲಿದೆ. ಚಿದರಕೆರೆ ಅಂಜನೇಯ ಸ್ವಾಮಿಯ ದೇವಾಲಯದ ನವರಂಗದ

ಕೋಷ್ಠಕದಲ್ಲ ಗಣೇಶ ಶಿಲ್ಪವಿದ್ದು, ಇದು ಸಹ ಕಪ್ಪು ಗ್ರಾನೈಟ್ ಕಲ್ಲಿನಲ್ಲಿ ಕಂಡರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಖಂಡನೇಹ?ಳ್ಳ ಭೀಮಪ್ಪನವರ ಜಮೀನಿನಲ್ಲಿನ ಪಾಳುಬದ್ಧ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲರುವ ತೃಟತಗೊಂಡಿರುವ ಗಣೇಶ, ಹಿರಿಯೂರಿನ ಹುಳಿಯೂರು ರಸ್ತೆಯಲ್ಲರುವ ಪ್ರಾಚೀನವಾದ ಗಣೇಶ, ಧರ್ಮಪುರದ ಜೀರ್ಣಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲರುವ ಗಣಪತಿ ಇವುಗಳು ಕಂಡುಬಂದಿವೆ.

ಭೈರವ ಶಿಲ್ಪಗಳು

ಶಿವನ ರೂಪವಾದ ಭೈರವನು ಭೂತ-ಪ್ರೇತ, ಪಿಶಾಚಿಗಳ ಉಚ್ಛಾಟನೆ ಪೂಜೆಗೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಭೈರವ ಎಂದರೆ ಭಯಾನಕ/ಭಯಂಕರ ಎನ್ನುವ ಅರ್ಥವಿದೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ತ್ರಿಪುರಾಂತ ಭೈರವ, ಉಗ್ರಭೈರವ, ಬಾಡವಾಲನ ಭೈರವ, ಅಗ್ನಿಭೈರವ, ಕಾಲಭೈರವ, ಕರಾಳಭೈರವ, ಭೀಮರೂಪಭೈರವ ಎಂಬ ಪ್ರಕಾರಗಳಿವೆ. ಭೈರವನು ಸಾತ್ವಿಕ, ರಾಜಸಿಕ, ತಾಮಸಿಕ ರೂಪಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದಾನೆ. ಸಾತ್ವಿಕ ರೂಪದ ಭೈರವ ಶಿಲ್ಪಗಳೇ ಹೆಚ್ಚು ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. ಈತನಿಗೆ ಎರಡು ಕೈಗಳಿದ್ದು ನಗುಮುಖದಲ್ಲರುತ್ತಾನೆ. ಬೆತ್ತಲೆಯಾಗಿರುವ ಭೈರವನೊಂದಿಗೆ ಸದಾ ನಾಯಿ ಇರುತ್ತದೆ. ರಾಜಸಿಕ ಭೈರವನಿಗೆ ನಾಲ್ಕು ಕೈಗಳಿದ್ದು ಖಡ್ಗ, ತ್ರಿಶೂಲ, ಡಮರುಗ ಹಾಗೂ ರುಂಡ ಅಥವಾ ಪಾನಪಾತ್ರೆಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುತ್ತಾನೆ. ತಾಮಸಿಕ ಭೈರವನಿಗೆ ಎಂಟು ಕೈಗಳಿದ್ದು ಕೊಡಲ, ಡಮರುಗ, ಕತ್ತಿ, ವೇಟ, ಬಾಣ, ಶೂಲ, ಕಪಾಲಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವನು. ಭೈರವನು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಸ್ಥಾನಿಕ ಭಂಗಿಯಲ್ಲಿ ನಿಂತಿರುತ್ತಾನೆ^೧ ಇಂತಹ ಭೈರವನ ಶಿಲ್ಪಗಳು ಅಧ್ಯಯನ ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ.

ಧರ್ಮಪುರದಲ್ಲರುವ ಭೈರವ ಶಿಲ್ಪವು ಅರ್ಧ ಪರ್ಯಾಂಕಾಸನದಲ್ಲಿ ಪೀಠದ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತ ಭಂಗಿಯಲ್ಲಿದೆ. ಶಿಲ್ಪದ ಮುಖದ ಭಾಗ ಸವೆದು ಹೋಗಿರುವುದರಿಂದ ಮುಖ ಭಾವ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತಿಲ್ಲ. ಈ ಶಿಲ್ಪ ಜಟಿಯನ್ನು ತುಂಬಾ ವಿಶಿಷ್ಟವಾಗಿ ಬಿಡಿಸಲಾಗಿದೆ. ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಭೈರವನ ಕೂದಲನ್ನು ಪ್ರಳಯ ಸದೃಶನಾಗಿ ಜ್ವಾಲೆಯಂತೆ ಬಿಡಿಸಲಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಈ ಶಿಲ್ಪದಲ್ಲಿ ಸುರುಳಿ-ಸುರುಳಿಯಾಕಾರದ ಗುಂಗುರು ಕೂದಲುಗಳು ನಾಲ್ಕು ಪದರುಗಳಾಗಿ ತಲೆಯ ಹಿಂದೆ ಪ್ರಭಾವಳಿಯಂತೆ ಹರಡಿಕೊಂಡಿದೆ. ರುಂಡಮಾಲೆ ಧರಿಸಿದ್ದು, ಚತುರ್ಭುಜಧಾರಿಯಾಗಿದೆ. ಸರ್ಪಕೇಯೂರಗಳನ್ನು ಶಿಲ್ಪಿಸಲಾಗಿದೆ. ಎಡಮುಂಗೈನಲ್ಲಿ ಕಪಾಲ ಮತ್ತು ಹಿಂಗೈನಲ್ಲಿ ಡಮರುಗವಿದ್ದರೆ, ಬಲಮುಂಗೈನಲ್ಲಿ ತ್ರಿಶೂಲವಿದೆ. ಹಿಂಗೈ ತುಂಡಾಗಿದೆ. ಕಿವಿಯಲ್ಲಿ ದುಂಡಾದ ಹಾಗೂ ಅಗಲವಾದ ಆಭರಣವಿದೆ. ಪೀಠದ ಮೇಲೆ ಚೇಳನ್ನು ಬಿಡಿಸಲಾಗಿದೆ. ಈ ಶಿಲ್ಪವು ಹೆಂಜೇರಿನ ಸಿದ್ಧಪ್ಪನ ಶಿಲ್ಪದ ಮಾದರಿಯಲ್ಲಿದೆ. ವದ್ದೀಕೆರೆಯಲ್ಲರುವ ಶ್ರೀ ಸಿದ್ಧೇಶ್ವರಸ್ವಾಮಿ ದೇವಾಲಯದ ಗರ್ಭಗುಡಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ವಾಮಿಯ ಗದ್ದುಗೆಯ ಮೇಲಿನ ಪೀಠದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀ ಕಾಲಭೈರವೇಶ್ವರ ಸ್ವಾಮಿ ವಿಗ್ರಹವನ್ನು ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಿಸಲಾಗಿದೆ. ಕಾಲಭೈರವನು ತನ್ನ ಬಲಭಾಗದ ಎರಡು

ಕೈಗಳಲ್ಲಿ ಕತ್ತಿ, ತ್ರಿಸೂಲಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡಿದ್ದಾನೆ. ಇನ್ನೊಂದು ಕೈಯಲ್ಲಿ ಡಮರುಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದಿದ್ದಾನೆ. ಕೊರಳಲ್ಲಿ ರುಂಡ ಮಾಲೆಯನ್ನು ಧರಿಸಿದ್ದಾನೆ. ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಹೆಡೆ ಎತ್ತಿರುವ ಸರ್ಪವಿದೆ. ಎಡಭಾಗದ ಪಾದದ ಬಳಿ ನಾಯಿಯಿದೆ. ದೇಹದಲ್ಲ ಹಲವಾರು ಆಭರಣಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಕಾಲಲ್ಲಿ, ಕೈಗಳಲ್ಲಿ ಕಡಗಗಳನ್ನು, ಕಿವಿಗಳಲ್ಲಿ ಕರ್ಣಕುಂಡಲವನ್ನು ಧರಿಸಿರುವನು. ಇದೇ ತೆರನಾದ ಮತ್ತೊಂದು ಭೈರವನ ಶಿಲ್ಪವು ಹುಲಿತೋಟ್ಟು ಭೈರವೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿದೆ. ಆದರೆ ಆಕಾರ ಮತ್ತು ಗಾತ್ರದಲ್ಲಿ ಇದು ಸ್ವಲ್ಪ ಚಿಕ್ಕದಿದೆ. ಇನ್ನುಳಿದಂತೆ ಚತುರ್ಭುಜಧಾರಿಯಾದ ಈತನು ಖಡ್ಗ, ತ್ರಿಶೂಲ, ಡಮರು, ರುಂಡ ಹಿಡಿದಿರುವನು. ಈತನು ಕಂಠಹಾರ, ಮಣಿಸರ, ಯಜ್ಞೋಪವಿತ, ರುಂಡಮಾಲೆ, ಕಾಲಕಡಗ, ಕೈಕಡಗ ಇತ್ಯಾದಿ ಆಭರಣಗಳಿಂದ ಅಲಂಕೃತಗೊಂಡಿರುವನು. ಶಿಲ್ಪದ ಬಲಭಾಗದಲ್ಲಿ ಭೃಂಗಿಯನ್ನು, ಎಡ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ನಾಯಿಯನ್ನು ತೋರಿಸಲಾಗಿದೆ. ನಾಯಿಯನ್ನು ಭೈರವನು ಕೈಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದಿರುವ ರುಂಡಕ್ಕೆ ಬಾಯಿ ಹಾಕಿರುವಂತೆ ಚಿತ್ರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಈ ಶಿಲ್ಪವನ್ನು ಕಪ್ಪು ಗ್ರಾನೈಟ್ ಕಲ್ಲಿನಲ್ಲಿ ಕಂಡರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಅಂಬಲಗೆರೆಯ ರಂಗನಾಥಸ್ವಾಮಿ ದೇವಾಲಯದ ಆವರಣದಲ್ಲಿರುವ ಭೈರವ ಶಿಲ್ಪವು ಸಹ ಸುಂದರವಾಗಿ ಚಿತ್ರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ವೀರಭದ್ರ ಶಿಲ್ಪಗಳು

ರುದ್ರನ ಉಗ್ರರೂಪಗಳ ಗುಂಪಿಗೆ ಸೇರಿದ ಇನ್ನೊಂದು ಪ್ರಚಲಿತ ಮೂರ್ತಿಯೆಂದರೆ ವೀರಭದ್ರನದು. ದಕ್ಷಪ್ರಜಾಪತಿಯ ಮಗಳು ದಾಕ್ಷಾಯಣಿ ಶಿವನ ಹೆಂಡತಿಯಾದ ಮೇಲೆ ಒಮ್ಮೆ ದಕ್ಷನು ಯಜ್ಞ ಮಾಡಲು ಹವಣಿಸಿ ಶಿವ-ದಾಕ್ಷಾಯಣಿಯನ್ನು ಕರೆಯದೆ ಉಳಿದ ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ಕರೆದ. ಹಾಗಾದರೂ ದಾಕ್ಷಾಯಣಿಯು ತಾನು ಯಜ್ಞ ಮಂಟಪಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಅಲ್ಲಿ ತನ್ನ ತಂದೆ ತನ್ನನ್ನು ಅವಮಾನಗೊಳಿಸಲು ಯಜ್ಞಕುಂಡದಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದು ಪ್ರಾಣಬಿಟ್ಟಳು. ಇದರಿಂದ ಸಿಟ್ಟಿಗೆದ್ದ ಶಿವನು ತನ್ನ ಜಟಿಯನ್ನು ನೆಲಕ್ಕೆ ಅಪ್ಪಳಿಸಲು ವೀರಭದ್ರನು ಹುಟ್ಟಿಕೊಂಡು ದಕ್ಷನ ತಲೆಯನ್ನು ಕಡಿದು ಅವನ ಯಾಗವನ್ನು ಧ್ವಂಸ ಪಡಿಸಿದನೆಂದು ಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.⁷ ವೀರಭದ್ರನನ್ನು ವೀರಯೋಧ ದೇವತೆಯೆಂತಲೂ ವೀರಪರಂಪರೆಯ ಪ್ರತೀಕವಾದ ದೇವತೆಯೆಂತಲೂ ಕರೆಯಲಾಗಿದೆ. ಶೈವಾಗಮನಗಳಲ್ಲಿ ವೀರಭದ್ರನಿಗೆ ಒಂದು ಸ್ಥಾನವಿರುವುದು ಹಾಗೂ ವೀರಭದ್ರಾಗಮವೂ ಇರುವುದು ಗಮನಾರ್ಹ. ತಮಿಳುನಾಡಿನಲ್ಲಿ ಮುರುಗ (ಸ್ಕಂದ ಅಥವಾ ಸುಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯ) ಕೇರಳದಲ್ಲಿ ಹರಿಹರಪುತ್ರನಾದ ಶಾಸ್ತ್ರ (ಅಯ್ಯಪ್ಪ), ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರದಲ್ಲಿ ಖಂಡೋಬರ ಹೆಚ್ಚು ಜನಪ್ರಿಯ ಶೈವ ದೇವತೆಗಳಾಗಿರುವಂತೆಯೇ ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಕಳೆದ ಕೆಲವು ಶತಮಾನಗಳಿಂದ ವೀರಯೋಧ ದೇವರೆಂದರೆ ವೀರಭದ್ರ ಅಥವಾ ವೀರೇಶ. ದಕ್ಷಿಣ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಅದರಲ್ಲೂ ಕನ್ನಡ ನಾಡಿನಲ್ಲಿ ವೀರಭದ್ರನ ಮೂರ್ತಿಗಳು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. ವಿಜಯನಗರ ಮತ್ತು ವಿಜಯನಗರೋತ್ತರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ವೀರಭದ್ರನ ಆರಾಧನೆಯು ಹೆಚ್ಚು ರೂಢಿಗೆ ಬಂದಿತು. ಪಂಚರಾತ್ರಗಮವು ವೀರಭದ್ರನನ್ನು ಕುರಿತು ಹೀಗೆ ವಿವರಣೆ ಕೊಡುತ್ತದೆ.

ವೀರಭದ್ರನು ಕಪ್ಪು ಮೈಬಣ್ಣದವನು, ಮೂರು ಕಣ್ಣುಳ್ಳವನು, ನಾಲ್ಕು ಕೈಗಳಲ್ಲ ಖಡ್ಗ, ಬಿಲ್ಲು, ಬಾಣ, ಗುರಾಣಿಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವನು. ರುಂಡಮಾಲೆಯನ್ನು ಪಾದರಕ್ಷೆಯನ್ನು ಧರಿಸಿರುವನು. ಅವನ ಸೊಂಟಪಟ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ವಸ್ತ್ರವನ್ನು ಧರಿಸಿರುವನು.^೯

ಹಿರಿಯೂರು ತಾಲೂಕಿನಲ್ಲಿ ವಿಜಯನಗರ ಮತ್ತು ವಿಜಯನಗರೋತ್ತರ ಕಾಲದ ವೀರಭದ್ರ ಮೂರ್ತಿಶಿಲ್ಪಗಳು ಕಂಡುಬಂದಿವೆ. ಹರ್ತಿಕೋಟಿಯ ವೀರಭದ್ರೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲರುವ ವೀರಭದ್ರನ ಶಿಲ್ಪವು ಆಕರ್ಷಣೀಯವಾಗಿದೆ. ಶಿಲ್ಪವು ಕಪ್ಪು ಗ್ರಾನೈಟ್ ಕಲ್ಲಿನಲ್ಲಿ ಕಂಡರಿಸಲಾಗಿದೆ. ನಾಲ್ಕು ಅಡಿ ಎತ್ತರ, ಎರಡು ಅಡಿ ಅಗಲ ಅಳತೆಯಲ್ಲಿರುವ ವೀರಭದ್ರ ತ್ರಿಭಂಗಿಯಲ್ಲಿರುವನು. ಚತುರ್ಭುಜಧಾರಿಯಾದ ಈತನು ತನ್ನ ಕೈಗಳಲ್ಲಿ ಖಡ್ಗ, ಬಿಲ್ಲು, ಬಾಣ ಹಾಗೂ ಗುರಾಣಿಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವನು. ಕಿರೀಟಧಾರಿಯಾದ ಈತನು ಯಜ್ಞೋಪವೀತ, ಕಾಲಕಡಗ, ಕಿಂಕಣಿ, ಕೈಕಡಗ, ಕೇಯೂರ, ಕರೀಬಂಧ, ಕೊರಳಸರ ಇತ್ಯಾದಿ ಆಭರಣಗಳಿಂದ ಅಲಂಕೃತಗೊಂಡಿರುವನು. ಶಿಲ್ಪದ ಸುತ್ತಲೂ ಪ್ರಭಾವಳಿಯಿದ್ದು, ಮಧ್ಯದಲ್ಲ ಕೀರ್ತಿಮುಖವಿದೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಶಿಲ್ಪವು ಆಕಾರ ಮತ್ತು ಗಾತ್ರದಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪ ಚಿಕ್ಕದಿದೆ. ಇನ್ನುಳಿದಂತೆ ಚತುರ್ಭುಜಧಾರಿಯಾದ ಈತನು ಖಡ್ಗ, ಬಿಲ್ಲು, ಬಾಣ ಹಾಗೂ ಗುರಾಣಿಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವನು. ಈತನು ಯಜ್ಞೋಪವೀತ, ಕಾಲಕಡಗ, ಕೈಕಡಗ, ಕೇಯೂರ, ಕಿಂಕಣಿ, ಕರೀಬಂಧ, ಕೊರಳಸರ ಇತ್ಯಾದಿ ಆಭರಣಗಳಿಂದ ಅಲಂಕೃತಗೊಂಡಿರುವನು. ಈ ಶಿಲ್ಪವನ್ನು ಕಪ್ಪು ಗ್ರಾನೈಟ್ ಕಲ್ಲಿನಲ್ಲಿ ಚಿತ್ರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಶಿಲ್ಪಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ಯಾವುದೇ ಕಾಲಮಾನವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಶೈಲಿಯ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಸುಮಾರು 12-13ನೇ ಶತಮಾನ ಎಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಹಿರಿಯೂರಿನ ತೇರುಮಲ್ಲೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ ವೀರಭದ್ರ ದೇವಾಲಯವಿದ್ದು, ಈ ದೇವಾಲಯ ಹಾಳಾಗಿರುವುದರಿಂದ, ವೀರಭದ್ರ ದೇವರ ಮೂರ್ತಿಯನ್ನು ತೇರುಮಲ್ಲೇಶ್ವರ ಸ್ವಾಮಿಯ ಎದುರಿಗೆ ದೀಪಸ್ತಂಭಕ್ಕೆ ಹೊಂದಿಕೊಂಡಿರುವ ನಂದಿಮಂಟಪದಲ್ಲಿ ಇರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಚತುರ್ಭುಜಧಾರಿಯಾದ ವೀರಭದ್ರನ ಕೈಗಳಲ್ಲಿ ಕತ್ತಿ, ಬಾಣ, ಬಿಲ್ಲು ಮತ್ತು ಗುರಾಣಿಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವನು. ಕಿರೀಟ ಧರಿಸಿದ್ದು, ಹಾರ, ಸರ, ಯಜ್ಞೋಪವೀತ, ಕುಂಡಲ, ಕೈಕಡಗ, ಕಾಲ್ಪಡಗ, ಭುಜಬಂದಿ ಇತ್ಯಾದಿ ಆಭರಣಗಳಿಂದ ಅಲಂಕೃತಗೊಂಡಿರುವನು. ಕ್ರಿಸ್ತಶಕ 1634ರಲ್ಲಿ ಚಿತ್ರದುರ್ಗದ ಮೊದಲನೆಯ ಪಾಳೆಯಗಾರನಾಗಿದ್ದ ಮತ್ತಿ ತಿಮ್ಮಣ್ಣನಾಯಕನು ಈ ವೀರಭದ್ರ ದೇವಾಲಯವನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿ ಭೂದತ್ತಿ ಬಟ್ಟದ್ದನೆಂದು ಶಾಸನದಿಂದ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ.^{೧೦} ಇದೇ ರೀತಿಯ ವೀರಭದ್ರ ಶಿಲ್ಪಗಳು ಮೇಟಕುರ್ಕೆ ಮತ್ತು ಧರ್ಮಪುರದಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬಂದಿವೆ.

ಕೊನೆ ಟಿಪ್ಪಣಿಗಳು

1. ಚಾರುಲತಾ ಬಿ.ಐ., 2014, ಬ್ರಹ್ಮಗಿರಿ ಪರಿಸರ: ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಧ್ಯಯನ, ಅಪ್ರಕಟಿತ ಪಿಎಚ್.ಡಿ. ಮಹಾಪ್ರಬಂಧ, ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಹಂಪಿ. ಪು. 180
2. ಮಹಂತೇಶ್, ಎನ್.ಎಸ್., 2012, ಹೊಸದುರ್ಗ ತಾಲೂಕು ಪರಿಸರ: ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಧ್ಯಯನ, ಪು. 219
3. ಅದೇ., ಪು. 219-220
4. ಅದೇ., ಪು. 220
5. ಅದೇ., ಪು. 220-221
6. ಚಾರುಲತಾ ಬಿ.ಐ., 2014-15, ಪೂರ್ವೋಕ್ತ, ಪು. 185
7. ಮಹಂತೇಶ್ ಎನ್.ಎಸ್., 2012, ಪೂರ್ವೋಕ್ತ, ಪು. 223
8. ಅದೇ., ಪು. 223-224
9. ಎ.ಕೆ.ಸಂ. ಹಿರಿಯೂರು, ಸಂಖ್ಯೆ 40